

УДК 159.947:372.8:811

О. М. Харжевська

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто особистісно орієнтований та комунікативний підходи до вивчення іноземної мови. Обґрунтовано шляхи підвищення ефективності оволодіння іноземною мовою студентами інженерно-технічних спеціальностей за допомогою розвитку лінгвопізнавальної та професійної мотивації; визначено рівень соціокультурної та комунікативної компетенції особистості студента; висвітлено питання змістового компонента технології різнорівневого навчання.

Ключові слова: *пізнавальні процеси, комунікативна компетенція, професійна мотивація, міжкультурні навички, різнорівневе навчання.*

В статье рассматриваются личностно-ориентированный и коммуникативный подходы к изучению иностранного языка. Обоснованы пути повышения эффективности овладения иностранным языком студентами инженерно-технических специальностей с помощью развития лингвопознавательной и коммуникативной компетенции личности студента; раскрыт вопрос содержательного компонента технологии разноуровневого обучения.

Ключевые слова: *познавательные процессы, коммуникативная компетенция, профессиональная мотивация, межкультурные навыки, разноуровневое обучение.*

The article deals with the personally oriented and communicative approaches to the foreign language learning. The ways of improving the effectiveness of foreign language mastering by the students of engineering specialties due to the development of language cognitive and professional motivations are substantiated; the level of sociocultural and communicative personal competencies is defined; the problem of conceptual component of multilevel teaching technology has been singled out.

Key words: *cognitive processes, communicative competencies, professional motivation, intercultural skills, multilevel teaching.*

Постановка проблеми. Першочерговим завданням вищої школи сьогодні є надання якісної професійної освіти, забезпечення висококваліфікованими спеціалістами різних галузей соціально-побутової, інженерно-технічної та гуманітарної сфер. Створення природного мовного середовища на заняттях з іноземної мови сприяє моделюванню та вирішенню проблемно-пошукових завдань, організації дискусій, обговорення питань, пов'язаних із професійними інтересами студентів. Це відкриває широкі можливості для спілкування, обміну думками, інтересами, досвідом у тій чи іншій сфері знань, пов'язаних зі спеціальністю.

Розвиток пізнавальних можливостей та професійної свідомості передбачає вміння самостійно сприймати та осмислювати інформацію, моделювати проблему, приймати та обґрунтовувати правильні рішення.

Актуальність теми дослідження полягає у створенні психолого-педагогічних умов, які забезпечують не лише розвиток комунікативних навичок студентів немовних спеціальностей, але й сприяють формуванню таких професійних якостей, які відповідають вимогам становлення висококваліфікованого спеціаліста конкурентоздатного на сучасному ринку праці. До таких якісних особистісних характеристик належать такі: 1) усвідомлення власного еґо-фактору у світі; 2) комунікативна компетенція та вміння працювати в команді; 3) критичне мислення та вміння розв'язувати завдання проблемно-пошукового характеру; 4) соціальні та міжкультурні навички; 5) гнучкість та адаптація; 6) самоспрямованість та ініціативність, що характеризуються багатовимірністю та міждисциплінарним підходом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективність процесу навчання залежить від психологічної підготовки студентів до навчально-пізнавальної діяльності, яка передбачає: усвідомлення мети навчання, що стимулює його навчально-пізнавальну діяльність; психологічну готовність до самого вивчення іноземної мови; прагнення вчитися та активність у процесі навчання, вміння зосередитися на навчальній діяльності.

Теоретико-методологічною основою нашого дослідження стали ідеї, що знайшли своє відображення в системному підході пізнання психолого-педагогічних процесів та вченні про соціальну детермінованість і творчу сутність особистості у працях вітчизняних та зарубіжних авторів, зокрема Д. Гоулмана,

Дж. Дьюї, Л. В. Засекіної, Г. С. Костюка, О. М. Леонтєва, В. Літлвуда, С. Д. Максименко, В. В. Москаленка.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні акмеологічної концепції формування професійних якостей компетентного спеціаліста засобами іноземної мови під час різнорівневого навчання. Визначення абстрактно-логічних та емоційно-образних стратегій пізнання, дослідження емоційного інтелекту студентів сприяють розвитку емоційно-ціннісної та лінгвопізнавальної мотивації у вивченні іноземної мови за професійним спрямуванням.

Методологічною основою дослідження є поєднання та обґрунтування ефективності застосування традиційних та нетрадиційних методів викладання іноземної мови та включення психологічного аспекту під час комунікативно-мотивованого підходу до оволодіння іноземною мовою.

Поєднання саме цих методів навчання забезпечує якісне оволодіння мовним матеріалом на різних етапах навчання, сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності та закріплює навички професійно орієнтованого навчання, розвиває комунікативну та соціокультурну компетенцію, тренує логічне мислення та формує майбутню особистість висококваліфікованого фахівця.

Виклад основного матеріалу. Розвиток особистості фахівця розглядається в його соціокультурному просторі, де він здобуває знання і досвід спілкування відповідно до своїх можливостей, здібностей, умов навчання. Коли говоримо про навчання серед студентів інженерно-технічних спеціальностей, то орієнтуємося не лише на ситуацію, де відбувається процес розвитку особистості сьогодні, а на ситуацію, яка потрібна для динамічного розвитку майбутнього перспективного фахівця. Тут розуміють індивідуальний розвиток в умовах диференційованого навчання, яке найкраще враховує індивідуальні відмінності студентів у культурному розвитку і, зокрема у вивченні іноземної мови.

Практика свідчить, що педагоги вже давно усвідомили необхідність диференційованого підходу до навчання, щоб можна було більше часу приділяти відстаючим студентам, не випускаючи з уваги сильних. «Під диференційованим підходом до процесу навчання студентів розуміють особливий підхід викладача до різноманітних груп студентів або окремих студентів, який полягає в організації навчальної роботи, відмінної за змістом, об'ємом, складністю, методами і прийомами. Таким чином, різних за рівнем

підготовки студентам, пропонують завдання, різні за змістом, ступенем складності і методами навчальної роботи» [6, с. 24]. Диференційований підхід створює сприятливі умови для розвитку тих, що навчаються, відповідно до їх здібностей і можливостей, особливостей їх психічного розвитку, характеру. Такий підхід вимагає чіткого дотримання певної технології навчання і, зокрема таких її складових, як діагностика особистісних якостей, оцінка знань, організаційні умови тощо.

У психолого-педагогічній літературі розрізняють поняття «внутрішньої» і «зовнішньої» диференціації [6; 7]. Під «внутрішньою диференціацією» розуміють таку організацію навчально-виховного процесу, де враховуються індивідуальні особливості студентів в умовах організації навчальної діяльності на занятті у своїй групі. У цьому випадку розуміння диференціації навчання близьке до поняття «індивідуалізація». За умов «зовнішньої диференціації» студентів різного рівня володіння мовою спеціально об'єднують у навчальні підгрупи за здібностями, за інтересами, а переважно за рівнем підготовки, тобто рівнем попередньо засвоєних знань з іноземної мови. За таких умов, особистісно орієнтоване навчання досягається переважно завдяки різноманітним прийомам, використання яких залежить від педагогічної майстерності викладача іноземної мови та правильно підібраних стратегій психологічного впливу на позитивне налаштування до самого процесу навчання іноземної мови.

Тому, на нашу думку, в умовах факультету інженерної механіки, де вивчення іноземних мов не є одним із вирішальних аспектів професійної підготовки, більш ефективним є різнорівневий підхід до вивчення іноземних мов. За визначенням Є. С. Полат, «різнорівневий підхід – це така організація навчально-виховного процесу, за якою кожен учасник навчального процесу має можливість оволодіти навчальним матеріалом відповідно до програми на різному рівні (А, В, С), але не нижче базового, залежно від його здібностей та індивідуальних особливостей. Щодо критерію оцінки діяльності студента беруть до уваги його старання та зусилля докладені до оволодіння цим матеріалом, його творчий підхід» [7, с. 10].

Розглянемо в загальних рисах технологію різнорівневого навчання англійської мови, складовими якої є:

– діагностика рівнів підготовки до вивчення іноземної мови (рівень знань, умінь і навиків, здібностей та індивідуальних особливостей сприйняття і спілкування);

– розробка навчально-методичного забезпечення відповідно до діагностованих показників та її впровадження в навчально-виховну практику за умови чіткого виконання технологічних вимог.

Діагностування проводиться, як за традиційними методиками перевірки знань, умінь і навиків (виконання попередніх перевірко-вих завдань за базовим рівнем відповідно до стандартів освіти), так і за менш поширеними. Наприклад, самооцінка студентів їх власних можливостей, ставлення до предмета, мотивації оволодіння соціокультурним простором взагалі і необхідними професійними навиками, а також методом анкетування, бесід із кураторами, батьками та самими студентами. За результатами діагностики формуються групи «А», «В», «С». Група «С» відображає базовий рівень відповідно до освітніх стандартів. Інші групи будуть працювати за програмами вище базового рівня. Таку можливість дають навчально-методичні матеріали та електронні освітні ресурси, розроблені різними авторами, а також програми, методики і підручники: Career Paths, New Headway, Project English тощо.

У дослідженні розвитку мотиваційної сфери оволодіння іноземної мови під час різнорівневого навчання, беруться до уваги головні положення сугестивного методу Лозанова, а саме: 1) створення сприятливих умов для оволодіння студентами іноземною мовою та мовленням шляхом усунення психологічних барерів, що виникають в процесі навчання; 2) зв'язок навчального процесу з особистими мотивами та інтересами студенті, що сприяє кращому засвоєнню фахової термінології; 3) взаєморозуміння та довіра між викладачем і студентами; 4) навчання проходить у двох планах – свідомому та підсвідомому, в яких діють дві кулі головного мозку, а це дає оптимальний результат; 5) активізація матеріалу проходить завдяки розробці та розгортанню ділових ігор.

Тут доречно додати граматико-перекладацький метод, який був започатковий і широко застосовувався Ж. Жакото, Д. Гамільтоном, А. Шаванн, передбачає загальноосвітню мету іноземної мови, а саме: розвиток логічного мислення за допомогою виконання лексико-граматичних вправ.

Комунікативний метод, що досліджувався та обґрунтовувався У. Літлвудом, Г. Е. Піфо, Ю. І. Пассовим, орієнтований на організацію процесу навчання, що відповідає моделюванню основних закономірностей мовленнєвого спілкування.

Таким чином, питання змістового компонента технології різнорівневого навчання може вирішуватися за допомогою комунікативного підходу до вивчення іноземної мови. Особливістю такого підходу є увага до використання мови в певних соціальних і культурних ситуаціях. Традиційний аутолінгвальний метод, за яким увага зосереджується на окремо взятій фразі або реченні, тут себе не виправдовує. Цей метод є ефективним та дієвим на початковому рівні вивчення іноземної мови. Під час подальшого розвитку лексичних та аудитивних навичок іноземного мовлення слід переходити на активізацію комунікативно-мотивованого навчання. У реальному, спонтанному спілкуванні іноземною мовою існують соціальні і культурні правила. Не володіючи цими знаннями, завершені речення є не зовсім доречними [11].

Наявність соціокультурного компонента в професійній підготовці, зокрема, у вивченні іноземної мови, дає можливість правильно інтерпретувати те, що відбувається в конкретній ситуації спілкування. Незнання соціокультурного контексту і брак навичок орієнтуватися в соціокультурному просторі можуть виявитися факторами, що знижують професійний рівень фахівця. Наприклад, вважають, що культурна компетенція допоможе студентам визначити, в якій ситуації вони можуть використати «How are you doing, sir?» (Як справи, сер?), а в якій «What's up, dude?» (Як поживаєш, приятелю?), вітаючи співрозмовника. Таким чином, питання обмежується лише вибором реєстру висловлювання [10].

Соціокультурна компетенція, що визначається як рівень знань соціокультурного контексту використання іноземної мови, а також досвід спілкування і використання мови в різних соціокультурних ситуаціях дозволяють почувати себе практично на рівні із носіями мови (щодо культури), що є важливим кроком у виробленні здібностей оперувати мовою в повсякденних ситуаціях на рівні, що є максимально наближеним до рівня носія мови. Для фахівця у інженерно-технічних галузях, це є показником його професійного розвитку, а також його конкурентоспроможності на ринку праці. Серед відомих моделей комунікативна компетенція розглядається як допоміжний соціокультурний компонент [5].

Основною перепоною на шляху до оволодіння соціокультурним простором є ряд факторів серед яких:

– класно-урочна система як практично єдина форма організації навчання. Ця система диктує методи і способи організації навчаль-

ної діяльності розраховані на середнього студента. Окрім того, зміна предметних галузей знань через кожні 80 хвилин є не найкращою умовою для поглибленого вивчення предмета, формування самостійного досвіду в спілкуванні іноземною мовою. Такий підхід не сприяє розвитку мовної та соціокультурної компетенції і призводить до педагогічних прорахунків: окремим студентам не вистачає практики, часу на осмислення матеріалу; іншим не достатньо складності, оригінальності завдань, які б відповідали особливостям їх пізнавальної діяльності;

- вимога орієнтуватися на віртуального «середнього» студента;
- пріоритет оцінки знань, умінь і навиків, а не зусиль, які докладає студент до оволодіння цими знаннями.

Саме це гальмує процес інтелектуального, творчого, професійного розвитку тих, що навчаються. Досягнення високого рівня володіння мовою і соціокультурної компетенції вимагає пошуків нових підходів до професійного навчання, заснованих на сучасній культурологічній парадигмі розвитку особистості фахівця, впровадження в навчально-виховний процес особистісно-орієнтованих технологій, що передбачають врахування індивідуальних особливостей культурного і професійного розвитку кожного студента [2; 3].

Процес навчання на інженерно-технічних спеціальностях є досить складним та вимагає постійної систематичності, що іноді є причиною стресу, через розчарування в самому способі викладу лекційного матеріалу та організації проведення семінарських занять чи лабораторних робіт, невпевненості у власних здібностях, виникають сумніви у власній спроможності охопити академічне навчання та правильності вибору майбутньої професії [9].

Стосунки в групі відображають взаємні симпатії та повагу, стимулюють особистість викладача та особистість студента до кооперативного навчання за умови створення доброзичливої атмосфери. Справді, говорити чи писати про те, що людина думає, відчуває, можна лише в емоційно позитивній атмосфері, коли ніхто не боїться зробити помилку, виглядати безглуздом (ані студент, ані викладач) [8].

Викладач, залучаючи до взаємодії в навчальному процесі, не просто активізує їх інтелект чи пам'ять, але й встановлює міжособистісні контакти, взаємну довіру та повагу, атмосферу кооперативного навчання. Це не означає, що викладач та ті, що навчаються, повинні постійно знаходитися в радісному, мажорному стані. Деякі студенти, також і як викладачі, за характером стримані, не одразу входять

у контакт із незнайомими людьми. Характер та темперамент кожної особистості унікальний, і тому вимагає поваги та терпіння, що ще раз говорить про необхідність диференційованого підходу до вибору змісту, методів навчання в межах комунікативного підходу [1].

Отже, розглядаючи взаємодії викладача та студента при комунікативно спрямованому навчанні в зарубіжній методиці центральними ставляться такі запитання: розвиток автономії студента, встановлення спільної взаємодії студентів, зниження домінуючої ролі викладача, встановлення партнерських взаємовідносин викладача та студента, створення позитивної, довірчої атмосфери навчання.

Взаєморозуміння між педагогом та студентами, намагання працювати в команді сприяє успішному засвоєнню мови спеціальності та значно підвищує внутрішні мотиви, що виявляється в покращенні навичок усного та писемного мовлення, чому сприяють презентації та написання доповідей. Типи вправ лексико-граматичного характеру з урахуванням специфічної термінології значно розширюють активний лексичний мінімум та професійний жаргон [9].

Не менш важливо те, що навчальна діяльність викликає бажання долати труднощі, спробувати власні сили в оволодінні навчальним матеріалом, а висока оцінка наукових знань у суспільстві збагачує мотиваційне тло їх навчальної діяльності. Позитивно впливає на них і колективний характер навчання, який генерує прагнення посісти відповідне місце серед однолітків, пробуджує почуття власної гідності. Успіхи спонукають до навчальної діяльності, а справедлива оцінка здобутків стимулює позитивне ставлення до процесу навчання [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На нашу думку, ключовим моментом використання різнорівневого навчання іноземної мови у вищому навчальному закладі дає шанс організувати навчання так, щоб максимально використати можливості, які несе в собі внутрішня і зовнішня диференціація навчання. Тому, організовуючи навчально-пізнавальну діяльність студентів інженерних спеціальностей, потрібно мати на увазі те, що наукові знання зацікавлюють їх, а викладач створює ситуації, якими вони захоплюються. Наукові знання, вміння, навички є і практично значущими для студентів, а тому викликають позитивне ставлення до них.

Метою подальших досліджень ми пропонуємо розробити інтегровано-комунікативну та навчально-пізнавальну модель навчання іноземної мови спрямовану на дослідження лінгвопізнавальних процесів у студентів інженерно-технічних спеціальностей.

Література:

1. Гринчишин О. М. Щодо основ комунікативно-мотивованого підходу до оволодіння іноземною мовою / О. М. Гринчишин, О. Ф. Волобуєва // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2002. – Т. IV. – Ч. 6. – С. 65–67.
2. Засєкіна Л. В. Особливості формування професійно-творчого мислення майбутнього фахівця іноземної мови : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Л. В. Засєкіна ; Волинський держ. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2000. – 206 с.
3. Кузнєцова О. О. Психологічні особливості розвитку іноземного мовлення студентів у немовних вузах : дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / О. О. Кузнєцова. – Острогожск. – К., 1998. – 160 с.
4. Максименко С. Д. Психологічні засади взаємозв'язку професійного навчання і розвитку особистості майбутнього фахівця : Навчальний посібник / С. Д. Максименко. – Київ, 2003. – 235 с.
5. Олександренко К. В. Психолого-педагогічні умови розвитку професійної комунікативної діяльності майбутнього фахівця / К. В. Олександренко // Вісник Національного університету оборони України : 36. наук. пр. – К., 2013. – Вип. 1 (32). – С. 253–257.
6. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя : монография / Е. М. Пехота ; под ред. И. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 1997. – 281 с.
7. Полат Е. С. Разноразовное обучение / Е. С. Полат // Иностранное языки в школе. – № 6. – 2001. – С. 10.
8. Тихонова Т. Б. Психолого-педагогічні резерви підвищення ефективності групової учбово-пізнавальної діяльності з вивчення іноземної мови на неспеціальних факультетах вузів : дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. Б. Тихонова ; Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1994. – 179 с.
9. Харжевська О. М. Формування професійної мотивації у студентів інженерно-технічних спеціальностей при вивченні англійської мови / О. М. Харжевська // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : психологія (електронне видання). – 2015 – Вип. 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_14.
10. Goleman D. Working with Emotional Intelligence / Daniel Goleman. – London : Bloomsbury Publishing, 1998. – 385 p.
11. Keane A. Communication trends in engineering firms: implications for undergraduate engineering courses / A. Keane, I. S. Gibson // International J. of Engng. Educ. – 1999. – Vol. 15, № 2. – P. 115–121.